

БОГОСЛОВЉЕ

ИЗДАЈЕ

ПРАВОСЛАВНИ БОГОСЛОВСКИ ФАКУЛТЕТ
У БЕОГРАДУ

ГОДИНА VII (XXII)

СВЕСКА I и 2

ПОВОДОМ ПРИПРЕМА ЗА КРИТИЧКО ИЗДАЊЕ ВИЗАНТИЈСКОГ ТЕКСТА СВЕТОГ ПИСМА НОВОГ ЗАВЕТА

Оригинални апостолски списи, автографи, писани руком самих апостола или по њиховом диктату, нису нам сачувани, јер су били писани на папирусу, трошном материјалу који је од честе употребе новозаветних списа на богослужбеним и молитвеним скуповима младе Хришћанске цркве пропао. До данас су доспели само њихови преписи учињени са оригиналних текстова. Ширењем Цркве стално се повећавао број преписа, тако да је крајем 2. века свака већа црква у Римском царству имала преписе најважнијих новозаветних књига.

Сачувани су многи кодекси Светог писма Новог завета, од којих најстарији потичу из 4. века, док су поједини папируси писани у 2. и 3. веку. Неки од тих кодекса садрже цео Нови завет, неки само поједине делове: еванђеља или Дела апостолска са саборним посланицама, или посланице апостола Павла, или Откривење Јованово, а неки садрже само сасвим кратке делове појединих новозаветних списа. Међу рукописима има и лекционара са перикопама еванђеља или посланица, које су читане на богослужењима. Наша наука данас располаже са преко четири хиљаде три стотине грчких рукописа (а заједно са рукописима разних старих превода тај број се пење до близу петнаест хиљада), чији се број стално повећава; нарочито је последња деценија нашега доба обогаћена новооткривеним новозаветним текстовима писаним на папирусу.

Новозаветне књиге су од свога постанка па све до проналаска штампарије умножаване само преписивањем, а да преписивање није најбољи и најсигурнији начин умножавања, добро је познато свакоме ко је преписивао неки дужи текст. Приликом сваког преписивања поткрадају се несвесне грешке — поред оних намерних измена. Тако су многобројна и дуготрајна преписивања учинила да од преко четири хиљаде новозаветних грчких рукописа немамо ни два који би се у свему и потпуно слагали. Број варијаната у новозаветним рукописима достиже цифру од близу двестопедесет хиљада, а наша наука се нашада пред огромним, веома тешким и одговорним проблемима и задацима, да по могућству дође до првобитног и неизмењеног, неисквареног новозаветног текста.

Не улазећи опширније у питање порекла разних варијаната у читању и грешака које потичу од преписивачеве несавршености, ми ћемо поћи од основне тежње наше науке да из мора различитих варијаната отстрани све што су преписивачи касније додавали, добронамерно или злонамерно. Овај рад олакшао је проналазак штампарије и штампање новозаветног грчког текста. Нови завет на грчком језику је први пут штампан у Комплутској полиглоти 1514. год., мада је сама полиглота објављена тек 1522. године. Овај текст је са извесним изменама штампан у Антверпенској полиглоти 1571. год. Да би предухитрио издање Новог завета на грчком језику у Комплутској полиглоти, Еразмо Ротердамски је у Базелу 1516. године издао Нови завет на грчком језику са латинским преводом и белешкама. Еразмо је том приликом употребио више новозаветних рукописа на грчком и латинском језику, и то најстарије до којих је дошао (то су били кодекси који потичу из 12—15. века). Због ужурбаног рада на штампању прво издање је било пуно грешака, које је он у каснијим издањима исправљао. Еразмов текст су употребљавали каснији издавачи Новог завета на грчком језику, па и париски штампар Роберт Стефан за своја издања (1546., 1549., 1550., 1551. г.). У четвртом свом издању он је увео поделу текста на стихове. Овога текста се у главном држи и Теодор Беза у својим издањима Новог завета, одступајући понекад од свога предходника. Лајденски штампари Бонавентура и Абрахам Елзевир су издали Нови завет на грчком језику на основу текста Роберта Стефана и Теодора Безе. У уводу другог издања (1633. год.) они су написали следеће речи: »Textum ergo habes nunc ab omnibus receptum, in quo nihil immutatum aut corruptum damus«. Стога се текст браће Елзевира дуго називао „Текстус рецептус“ (TR) и употребљаван је у протестантским црквама све до 19. века, а био је много цењен и умножаван од Британског библијског друштва. За тај текст данашња наука каже да је то *Textus receptus sed non recipiendus*. А како се дошло до тога сазнања показале нам историјат критичког изучавања новозаветног текста.

Научници 18. века се нису задржали на „Текстус рецептус“-у, већ су у тежњи да дођу до што бољег новозаветног грчког текста почели трагати за старим рукописима и кодексима, које су упоређивали и сврставали у сродне групе. Тако је Ј. Мил за своје издање Новог завета на грчком језику (Оксфорд 1707. г.) употребио текст трећег издања Р. Стефана и снабдео га опширним критичким апаратом у коме је било тридесет хиљада варијаната узетих из седамдесет кодекса. Његовим путем пошао је Ј. Ј. Ветштајн, који је испитао око стотину рукописа, и ради илустрације увео многе паралеле из класичне и јеврејске литературе. Зато што се усудио да исправља „Текстус рецептус“ био је протеран из Швајцарске. Тада је прешао у Амстердам где је приредио своје издање Новог завета 1751. г. Исто тако је и Ј. А. Бенгел (1687—1752) отстранио многе грешке из „Текстус рецептус“-а, додајући варијанте у читању, које је нашао у ранијим штампаним издањима, нарочито у Миловом, и које је сам пронашао упоређујући различите кодексе. Он је први увидео потребу да се библијски кодекси групишу по сродности у фамилије, сматрајући да варијанте у читању не треба само набрајати, него их ценити према њиховој важности. Радећи тако он је све њему познате грчке рукописе сврстао у две фамилије: 1)

азијску или цариградску, и 2) афричку или александријску. Научник Р. Бентли је даље поставио себи задатак да реконструише један грчки и латински новозаветни текст у коме ће број варијаната бити сведен на најмању меру. Ову своју замисао није успео да оствари, али је то пошло за руком научницима 19. века. Они су независно од „Текстус рецептус“-а издали грчки текст Светог писма Новог завета на основу најстаријих грчких и латинских кодекса, узимајући у обзир и цитате старих црквених писаца. Било је, наравно, још научника који су бранили „Текстус рецептус“, али је он постепено али сигурно потискиван на рачун александријских текстова. Држећи се нових критичких принципа филолог К. Лахман је учинио напредак желећи да успостави новозаветни текст који је највише употребљаван у 4. веку. Напустивши сасвим „Текстус рецептус“ он је на основу Александријског, Ватиканског, Ефремовог кодекса, старих превода и цитата спремио једно мање (1831. г.) и заједно са берлинским теологом Ф. Бутманом једно веће грчко-латинско издање Новог завета (1842—1850. г.). До жељеног циља није могао да дође. Није успео да успостави приближно оригинални текст, зато што није узео у обзир цитате из дела старих хришћанских писаца. Његов рад је наставио прослављени лајпцишки професор К. фон Тишндорф (†1847. г.), који је сам пронашао многе рукописе и припремио осам издања Новог завета, од којих је прво објављено 1841. г. у Лајпцигу. Најважније је осмо, критичко издање у коме имамо најобимнији материјал који је до његовога времена објављен. У оцењивању новозаветног текста К. фон Тишндорф је подбацио, јер је преценио Синајски кодекс који је сам пронашао, али је зато допринео разрађивању поменуте поставке Бенгела о два група новозаветних рукописа. Ј. Ј. Гризбах (1745—1812. г.) и Ј. Ј. Хуг (1765—1846. г.) су утврдили и трећу групу, звану западну. С. П. Трегелес (1875. г.) је објавио више историјских докумената до којих је дошао на својим многим путовањима, и критички текст Новог завета са Јеронимовим преводом (Лондон 1857—1874.), који се налази у средини између Лахмановог и Тишндорфовог текста. Већу славу је стекло издање Новог завета које су припремили енглески научници Б. Ф. Весткот и Ф. Ј. А. Хорт (I—II Лондон—Кембриџ 1881. г., а мање издање 1885. и 1906. г.). Они се ослањају на текст и резултате до којих је дошао Бенгел, али њихов рад ипак претставља велики напредак. Они су констатовали да постоје четири рецензије новозаветног текста: западна, неутрална, александријска и сирска. Сами се скоро увек држе Ватиканског кодекса, који заступа „неутрални“, тојест још необрађени текст, при чему су преценили вредност Ватиканског кодекса, јер се у науци не може рачунати са невероватном срећом да нама један од најстаријих сачуваних кодекса садржи неминовно и најстарији текст. Каснији научни резултати су то и доказали. Поставке Весткота и Хорта су наставили К. Р. Грегори и Ф. Г. Кенион, и установили четири форме новозаветног текста: западну (делта текст), неутралну (вита текст), александријску (гама текст) и сирску (алфа текст).

Новим истраживањима и огромним трудом у настојању да се дође до првобитног новозаветног текста научници 20. века су дошли до скоро исте форме новозаветног текста, иако су ишли различитим путевима. То је форма која се не удаљава много од Синајског и Вати-

канског кодекса, а врло је блиска вулгати. Најистакнутији раденик на овом пољу био је Х. фон Зоден (†1914. г.), који је на изучавању новозаветног текста радио пуних четрдесет и пет година. Потпомогнут од многих сарадника он је простудирао и упоредио око две хиљаде рукописа и покушао да реконструише првобитне форме новозаветног текста на основу утврђених методских принципа. Своје капитално дело издао је у четири тома под насловом: „Новозаветни списи у њиховој најстаријој текстуалној форми“, Берлин—Гетинген 1902—1913. (на немачком језику). Посебна му је заслуга што је истакао велику вредност минускулних рукописа за критичко изучавање текста. Х. фон Зоден разликује три форме новозаветног текста, које су постојале крајем 3. века: К (кини) која одговара сирском тексту (алфа текст), Н (Исихијева), која одговара неутралној форми (вита текст), Ј (јерусалимска), у којој види неколико врста западног текста (делта текст). Ову поделу усвојио је и А. Мерк, као и већина савремених научника. А оригинални, апостолски новозаветни текст треба тражити с оне стране ових поменутих трију рецензија.

„Западна форма“, делта текст (Ј) је настала вероватно у Сирији или Малој Азији, па је преко Палестине и Египта доспела на Запад, највише у Рим и Африку, и то већ у 2. веку. Због тога се назива западном рецензијом новозаветног текста. Њу имамо заступљену у кодексима: Безином, Фреер, Лаудијанус, Кларомонтанус, Аугиензис, Бернерианус, затим у P³⁷ и P⁴⁸, у преводима: старом сирском и латинском, сахидијском и јерменском те код старих црквених писаца Климента Александријског, Јустина, Иринеја, Тертулијана, Кипријана, а исто тако код Татијана и Маркиона. Текст ове рецензије није чист, јер показује тенденцију за хармонизацијом (ср. Лк. 20, 47, Мт. 23, 14; Мт. 10, 3 и Мк. 3, 18 у погледу имена Тадеј—Левије; затим Мт. 20, 28 и Мк 10, 45; Лк. 3, 23—31 и Мт. 1, 6—16), има извесних чудних додака (ср. Мт. 3, 15; Дел. ап. 15, 20. 29), док често испушта важне елементе (ср. Лк 10, 42; 24, 51), Сем тога у овој рецензији има и других измена у тексту (измењене су поједине речи, додаване заменице, акузативи објекта, генитиви, свеже и др.).

Чистији апостолски текст је сачуван у Египту у Н (вита текст) која вероватно потиче од Исихија (почетак 3. века). Ова форма новозаветног текста је везана за Александрију, центар јелинистичке учености, философије и критике текста. По мишљењу Весткот-Хорта ова форма новозаветног текста је врло стара и веома блиска оригиналном тексту, те је сасвим разумљиво што је постепено потиснула „западну“ рецензију. Њу је већ Ориген много ценио, а и данас се у науци сматра као најбоља и најчистија рецензија. Другачије се зове још и текст египатски, александријски, неутрални, а заступљен је у кодексима Синајском, Ватиканском, Ефремовском, Сангалензис, Фреер, Атонском (Матеј, Лука и Јован), Александријском (Дела апостолска—Октривење), затим у појединим минускулима, нарочито бр. 33, чији је текст врло сродан са најбољим мајускулним кодексима, па у многим старим папирусним рукописима као P⁴⁵, P⁴⁶, P⁷⁴, у бохајриском и готском преводу, код Оригена, Атанасија Великог, Дидима Александријског, Кирила Јерусалимског, Јеронима, Августина. Ова рецензија је врло концизна, нема тежње за хармонизацијом (ср. Мат. 5, 44 и Лк. 11,

2—4), а правопис је вулгаран. Текст јој није мењан и зато има велику вредност. Због тога, а и због других преимућстава назива се неутралном формом. Неких минималних измена ипак има, и оне свакако потичу од александријских критичара. Но, те се измене већином односе на стил и филолошку чистоћу, тако да немају великог значаја.

С правом констатују новији научници да за текст еванђеља постоји једна форма која се налази у средини између претходне две поменуте рецензије, Исихијеве и западне, а која је настала у Кесарији Палестинској средином 3. века. Стога је називају кесаријском или палестинском рецензијом. Заступљена је у кодексима Фреер и Коридети, рукописима минускулних фамилија фи и ламвда, 28, 565, 700, у јерменском и ђурђијанском преводу, у каснијим Оригеновим делима и код Евсевија Кесаријског. Кесаријска рецензија вероватно није ништа друго до западна форма новозаветног текста поправљена према Исихијевој рецензији.

Од поменутих рецензија крајем трећег века је у Антиохији превитер Лукијан саставио текст типа К (алфа текст), који се брзо проширио по целој Малој Азији и Сирији, и доспео до Цариграда. Захваљујући тесној вези Антиохије са Цариградом ова форма новозаветног текста је дошла у Цариград још пре 400. године па је у Византијској царевини узела толико маха да је потиснула све остале рецензије и сама остала кроз цео средњи век. У 15. веку су је Византијци пренели на Запад, где је постала основом за издања Новог завета током 17. и 18. века. Али, средином 18. века критичким студијама је установљено да је овај текст, који се и данас употребљава у Грчкој цркви, најслабији од свих форми грчкога текста. То су Весткот и Хорт доказали, па је већ почетком 20. века замењен новим текстом који се оснива на египатској рецензији. Историју овога текста изражавају његова имена: текст антиохијски или сирски, византијски, „рецептус“, кини, а заступљен је у многим кодексима унцијалним и курзивним, нарочито у Александријском (Матеј—Јован), Базилеензис, Киприус, Атонском, 028, сирском преводу, код антиохијских отаца: Јована Златоустог, Теодорита Кирског, Василија Великог, и код Тита из Бостре. Језик ове рецензије је углађен, јер је из њега одстрањено све што се не слаже са граматиком и духом грчкога језика. Као и форма делта тежи за хармонизацијом (ср. Лк. 11, 2—4 и Мт. 6, 9—13) и ради слагања спаја варијације различитих текстова¹. Поред свега тога има научника, као на пример J. H. Vogels² и, разуме се, грчки теолози, који овој рецензији дају првенство.

Да критичка издања новозаветног текста имају преимућство над широко распрострањеним и „традиционалним“ византијским текстом, увидели су православни научници већ одавно, те на богословским факултетима и вишим богословским школама употребљавају новозаветни текст у издањима западних теолога и филолога, осећајући истовремено потребу за једним критичким издањем, које би и Православна црква могла да усвоји. Прва иницијатива за овакав рад појавила се у Атинској академији, која је предвидела припремање једног критичког из-

¹ Види P. H. Höpfl, *Introductio generalis in Sacram Scripturam. Neapoli—Romae* 1950, 286—287

² A. Merk, *Novum Testamentum graece et latine*. Roma 1951, 11

дања у осам томова. Требало је да се први том појави 1954. године, а цело дело да се доврши у току петнаест година. Али, до сада није објављен ни један том, вероватно зато што су грчки научници увидели да рад на успостављању критичног текста, који се највише употребљавао у 2. веку, ствара велике тешкоће. Стога се код грчких научника јавила нова идеја за критичким издањем новозаветног текста, који је у употреби у Грчкој цркви, на основу византијских рукописа. Приликом Свеправославне конференције на Родосу 1961. године истакнута је и од стране Грчке цркве потреба за припремањем критичког издања византијског текста. То је знак да је и Грчка црква увидела и признала две ствари:

1) Да је новозаветни текст, који она сада употребљава, некритичан, не може више да се одржи пред научном критиком, те захтева озбиљну коректуру, и

2) Да критичка обрада новозаветног текста није више „протестантски“ посао већ захтев савремене науке и научни метод потребан православној науци, чији радници не могу да пренебрегну резултате досадашњих истраживања³.

Саму идеју о једном православном критичком издању Новог завета на грчком језику мора да поздраве сваки православни научник, само при томе треба најпре разјаснити сам појам критичког рада и критичког издања. Кратко и начелно ћемо рећи да је циљ научног и критичког обрађивања новозаветног текста успостављање првобитног, оригиналног, апостолског текста путем отстрањивања свих каснијих измена или допуна у тексту, без обзира у којој су намери исте извршене. Конкретно, када је реч о критичком издању византијског текста, оно се не може извршити нити замислити на основу само византијских, познијих рукописа, не узимајући у обзир оне старије, мање дотериване. Јер, циљ научног рада није формирање најлепшег текста, него најчистијег текста, најчистијег од свих каснијих примеса. Ако би оправдали и усвојили све касније измене, извршене у духу грчког језика с циљем да се новозаветни текст учини лепши и разумљивији, онда нам ништа не би сметало да и данас тако поступимо и да дођемо до текста лепшег од Лукијановог, а будуће генерације би такав рад могле да продуже и томе никада не би било краја. До чега би такав рад довео, тешко је сагледати. Једно је неоспорно, наиме, да се критички рад не може ограничити само на један број познијих рукописа, употребљаваних у Грчкој цркви, већ мора узети у обзир и оне најстарије рукописе, које је можда Лукијан имао у рукама када је формирао своју рецензију.

Са критичким радом и научном обрадом новозаветног текста не могу се довести у склад ни погледи грчких научника, професора др П. Трџбеласа и др В. Веласа, који стоје на становишту да се извесни одељци накнадно додати богонадахнутом тексту, њему прилагођени без озбиљнијих поремећаја његовога контекста, могу сматрати да и сами потичу од богонадахнутог пера⁴. Проф. др В. Велас ово мишљење објашњава двоструком вредношћу коју имају каснији додаци у ново-

³ Види М. Siotis, *Anagki neas Ellinikis ekdoseos tis Kainis Diathikis. Ekklisia* 1960, 1—2.

⁴ P. Trepela, *I theopneustia tis Agias Grafis. Athina* 1938, 81

заветном тексту. Наиме, по његовом мишљењу, разни додаци у библијском тексту посматрани са научне стране имају другу вредност и други значај, док им се у погледу религијске важности може признати аналогна вредност као и књизи у којој се налазе⁵. Овакво разликовање двоструке важности, научне и верске, није својствено православној теологији, јер, по нашем мишљењу, научни и верски, црквени интерес се у свести православног теолога поклапају. То нису два интереса већ један јединствени. Ми смо црквени научници, науком се бавимо на црквеном пољу с циљем да послужимо интересима и добру Цркве, па стога и у критичком раду и научном обрађивању новозаветног текста на касније примесе, само ако се са потпуном сигурношћу утврди да се стварно ради о каснијим додацима или изменама, гледамо јединственим погледом, црквено-научним. Сви каснији додаци у новозаветном тексту, мањи или већи, злонамерни или добронамерни, потичу од људских слабости несавршености преписивача. Зато их треба отстрањивати. То захтева од нас не само наша научна свест, него и пијетет који сваки верник гаји према Светом писму. Сваком православном научнику треба да буде јасно да се сваки рад на Светом писму, нарочито тумачење које је нераздвојно везано и условљено критиком текста, у крајњој линији тиче Цркве, њених интереса и њених основних питања, како то правилно поставља проф. др М. Сиотис.⁶ Према томе и приликом критичког издања византијског текста треба на основу најстаријих рукописа, нарочито новопронађених папируса који потичу из 2—4. века, издвајати све касније додатке, јер то захтева критички рад у правом смислу, а то захтевају и речи апостола Јована, којима се свршава Свето писмо Новог завета: „Сведочим свакоме који чује пророчке речи ове књиге: Ако им ко дометне шта, Бог ће наметнути на њега зла, написана у овој књизи; и ако ко одузме што од речи ове пророчке књиге, Бог ће одузети његов део од дрвета живота и од града светога, о којима је писано у овој књизи“ (Откр. 22, 18—19).

Др ЕМИЛИЈАН М. ЧАРНИЋ

⁵ V. Vellas, Die Heilige Schrift in der griechisch-orthodoxen Kirche. Die Kirchen der Welt. Stuttgart 1959, 131

⁶ M. Siotis, Die Ekklesiologie als Grundlage der neutestamentlichen Auslegung in der griechisch-orthodoxen Kirche. »Theologia« 1960/4, 523.